

Ю. Е. Акуліч

Вобразная сімволіка ў песнях давясельнага перыяду беларусаў

У дадзеным артыкуле прыводзяцца асноўныя паэтычныя сімвалы давясельнага абрадавага песеннага комплексу. Песні сватання, запоін і заручын даказваюць існаванне варыятыўнасці сімвалаў у розных кантэкстах. У большасці выпадкаў у давясельных песнях раскрываюцца традыцыйныя значэнні сімвалаў, аднак нярэдка асноўны сэнс сімвала атрымлівае дадатковае адценне.

Зварот грамадства да духоўнага жыцця чалавека і вывучэння традыцыйнай народнай культуры мае вялікае выхаваўчае значэнне, паколькі садзейнічае адраджэнню яго маральных ідэалаў, фарміраванню патрыятызму і нацыянальнай свядомасці.

Як слушна адзначыў Н. С. Гілевіч, «песенная творчасць беларускага народа, адна з самых багатых у свеце, ведае агромністае мноства спосабаў актывізаваць і ўзмацніць сілу слова – сілу яго магічнага характава, яго эмацыянальнага ўздзеяння» [1, с. 2]. Вяселле – адна з самых значных і цікавых падзей у духоўным жыцці беларусаў, якое суправаджаецца спевамі, музыкай, танцамі, вострым даялогам, гумарам. Вясельныя песні бліскуча адлюстроўваюць абрадавае і паэтычнае жыццё беларускага народа і з'яўляюцца аднымі з самых багатых сярод вясельнага фальклору іншых народаў. У вясельных песнях яскрава і поўна прадстаўлен маральны, этычны кодэкс, культура ўзаемаадносін простых людзей, дэталева раскрываецца быт беларускага народа.

Структура вясельнага абрадавага песеннага комплексу ўключае кампаненты давясельнай, уласна-вясельнай і паслявясельнай частак. Кожны з этапаў вылучаецца адметнымі рытуальнымі песнямі, разнастайнымі па тэматыцы і жанрах, а таксама характарызуецца багатай сістэмай міфалагічных уяўленняў і спалучае не толькі магічныя, але і прагматычныя, этычныя і мастацкія элементы, якія садзейнічаюць павышэнню паэтычнага характава песень, выразнасці адлюстравання вясельных персанажаў, раскрыццю іх псіхалагічнага стану.

Паказу светаадчування герояў дапамагае вялікая сэнсавая ёмістасць паэтычных сімвалаў, з дапамогай якіх вымалёўваюцца вобразы. Гэтаму таксама садзейнічаюць сімвалічныя карціны, якія будуецца па прыцыпе кампазіцыйнага паралелізму.

Для беларускіх вясельных песень характэрны тры тыпы паралелізму: а) песні, у якіх можна вылучыць дзве роўныя часткі, першая з якой перадае сімвал, а другая – рэальны змест песні; б) песні, у якіх сімвалічная карціна падаецца не адразу, а вар'іруецца праз увесь тэкст песні; в) песні, якія распадаюцца на няроўныя часткі, першая з якой уяўляе сабой кароткі зварот да сімвала або простае ўпамінанне аб ім, а другая з'яўляецца рэальнай [2, с. 15]. Часцей за ўсё распаўсюджаны песні першага тыпу, але нярэдка сімвалічная частка страчвае сувязь з асноўным рэальным зместам, не падпарадкоўваецца яму і пераўтвараецца ў штамп.

Давясельны перыяд песеннага комплексу, які ўключае этапы сватання, запоін і заручын, самы багаты на сімвалічныя вобразы. Галоўнымі вобразамі, якія паэтызуюцца і велічаюцца ў вясельных песнях, з'яўляюцца жаніх і нявеста. Жаніх часам паўстае ў вобразе князя, які едзе з дружнай, баярамі, нявеста ж называецца княгіняй. З дапамогай маляўнічых параўнанняў і іншых мастацкіх сродкаў, такіх як персаніфікацыя, гіпербала, метафара, эпітэты, параўнанні, песня стварае ідэальныя вобразы маладога і маладой, паказвае іх незвычайную прыгажосць. Часта для паэтызацыі маладых выкарыстоўваюцца вобразы салаўя, яснага сокала, сонца, месяца, дубочка для жаніха; руты, белага бярозкі, ялінкі, канпелькі, арэшанькі, шэрай паванькі, зязюлячкі, вутачкі, перапелкі-ластаўкі, пчолкі для нявесты. Сустракаецца таксама параўнанне жаніха і нявесты з грыбочкамі (рыжык, сыравежка, бяляначка), напрыклад:

А белая бяляначка

–А з рыжыкам гаварыла:

А, рыжычак, бяры мяне,
А я бору зялёнага,
Я й палёту вясёлага [2, с. 72].

У выніку шматвяковай традыцыі выпрацавалася багатая сімволіка, якая ярка характарызуе іншых герояў вяселля, такіх, як свата і сваццю. Сваты і свацці часцей за ўсё прадстаўлены ў вобразах птушак: галубоў, сокалаў, белых лябёдак. Для нявесты сватанне асацыіруюцца з балотам, а сваты і свацці з грознымі птушкамі, якія хочуць адабраць яе свабоду. Напрыклад:

Кругла мала балоценька,
Хоць жа яно малюсенька,
Але птушак у ім паўносьенька [2].
Наляцела галубоў поўненькі двор,
Каля тых галубоў сіза паванька,
Каля той паванькі ясен сокал,
Каля таго сокала бочка віна,
Каля той бочкі залаты замочак [2].

Бочка віна, золата ва ўсіх песнях асацыіруецца са слязамі маладой дзяўчыны на выданне, залаты замочак – вяночак, чорны шоўк або «бел кажуль», белы жэмчуг – дзявочая каса.

Усе гэтыя сімвалічныя вобразы таксама маюць пэўнае значэнне. Вясельны вянок з'яўляецца адным з галоўных вызначальных атрыбутаў ў вясельнай абраднасці. Вянок маладой стаў сімвалам яе дзявоцкасці, цнатлівасці. Замужнія жанчыны вяноў не насілі, таксама не мела права надзяваць вянок на вяселлі тая дзяўчына, якая страціла цнатлівасць да замужжа. Вясельны вянок плялі як з жывых, так і са штучных кветак, асабліва з каліны, упрыгожвалі рознакаляровымі, пераважна чырвонымі стужкамі.

Значэнне некаторых сімвалаў-вобразаў не заўсёды ўстойлівае, іх сэнс часцей раскрываецца ў саміх песнях. Такім вобразам з'яўляецца вобраз каліны. Чырвоная каліна ў народных паданнях славян сімвалізавала жаночы лёс: дзявоцкасць і даросласць, таемныя спатканні, каханне і расстанне, радасць вяселля і гора здрады. Напрыклад, у вясельным абрадзе сватання каліна павінна была забяспечыць маладым шчаслівае сямейнае жыццё, таму часам сваты, калі сустракалі гасцей на вяселле, «рабілі мост з каліны». У адной з песень дзяўчына просіць «пракласці да яе калінавы масток», гэта значыць даслаць да яе сватоў. Калінай называлі «прыгажосць» невесты, яе цнатлівасць. Нездарма калі ў вясельных песнях п'ецца пра тое, што «хадзіць за калінай, браць, ламаць, секчы яе», гэта значыць, што пачынаюцца заручыны, дзяўчына выходзіць замуж [3, с. 5]. Напрыклад:

Каб я знала, ведаць ведала
Хуткія заручыны...
То б паслала свайго бацюхну
У цёмны лес па каліну.
Гніся, калінка, гніся,
Ты, Іванька, не тужыся.
Мы каліну наломіма,
Ганначку намовіма,
З табою пасадзіма.

Каліна таксама ў песенных тэкстах персаніфіцыруецца і ўяўляецца ў вобразе самой дзяўчыны-нявесты, якая хоча выйсці замуж:

Хвалілася каліначка за ракой:

Ніхто ж мяне не высячэць за вадой.
Абазваўся буен ветрык на яе :
Ды я ж цябе хоць не высеку, дак зламлю.
Ды я ж твае веццейка паламлю [2, с. 78].

Аднак каліна можа сімвалізаваць і сумны настрой, як у песні «Разгарэлася каліна», дзе яна асацыіруецца з журботным настроем нявесты, якая аплаквае расставанне з роднай маці.

Адным з самых распаўсюджаных сімвалаў-вобразаў з'яўляецца дзявочая каса. Такое рытуальнае дзеянне, як распусканне касы, «завіванне нявесты» ў зборную суботу або дзя-

вочы вечар, уяўляла сабой пачатковую ступень яе змены: валасы прыбіралі ў новую прычоску, ужо не па-дзявочаму, а па-жаночаму. Распусканне касы сімвалізавала змяненне сацыяльнага статусу дзяўчыны, узяцце шлюбу, паказвала развітанне з дзявоцкасцю, таму заўсёды песні былі сумнымі:

Да чаго ж куеш, сізая зязюлька?

– Чаго ж табе жаль?

<...>

– Не жаль мне ні таткі свайго, ні падвор’я яго.

Толькі мне жаль русае касы

Ды дзявоцкае красы.

Займальным відовішчам для прысутных на вяселлі быў рытуал выкупу касы. Выкупіўшы нарэшце касу, жаніх сімвалічна набываў уладу над жонкай:

- Турбуйся, татка, турбуйся,

За мяне, маладу, таргуйся:

За маю коску – чырванца,

А мне, маладой, малайца [2, с. 69].

У зборную суботу выконваўся таксама абрад пячэння караваю. Вясельны каравай – абрадавы хлеб, абавязковы атрыбут беларускага вяселля. Яго выпяканне, упрыгожванне, перанос з аднаго месца правядзення абраду на другое, раздзел паміж родам суправаджаліся пэўнымі, строга рэгламентаванымі рытуальнымі дзеяннямі, прыгаворамі, песнямі. Каравай – сімвал будучага сямейнага шчасця, дабрабыту, па яго форме прадказвалі, якое будзе жыццё ў маладых. Для выпечкі караваю запрашаліся самыя паважаныя, абавязкова замужнія жанчыны, якія маюць дзяцей. Каравайніцы мясілі цеста і пяклі пірог, спяваючы пры гэтым песні, у якіх каравай маляўніча паэтызуецца. Сам працэс падрыхтоўкі каравая гіпербалізуецца:

Караваю, Божы дару,

Многа на цябе трэба,

Мяшок мукі пшанічнай,

Цэбар вады крынічнай.

Каравай, у вобразе якога ўшаноўваецца хлеб як аснова дабрабыту сям’і, персаніфікуецца, славіцца. Каравай пяклі толькі цнатлівай нявесце, і разам з тым яго ніколі не выпякалі нявесце, якая брала шлюб другі ці трэці раз, а таксама ўдаве. Вядомы варыянт «прачытання» сімвалікі структурных узроўняў каравая: верхні гарызонт – гэта маладыя, якія ствараюць новую сям’ю, сярэдні – тыя сем’і, у якіх раслі жаніх і нявеста, ніжні – увесь род, які збіраўся адзначыць неардынарную падзею. У адпаведнасці з гэтымі традыцыйнымі ўяўленнямі каравай «ажыўлялі» шматлікімі знакамі чалавечай дзейнасці і фігуркамі прадстаўнікоў навакольнай прыроды.

Фігуркі на караваі мелі пэўнае сімвалічнае значэнне. У беларусаў каравай упрыгожвалі салярнымі знакамі. Сонца сімвалізавала жаніха, месяц – нявесту. Часам на караваі былі пэўным чынам адлюстраваны ўсе асноўныя ўдзельнікі вяселля: жаніх і нявеста, дружкі, сваты, «музыкаі» і іншыя вясельныя персанажы:

Месяц у печы саджае,

Зоранька заклінае,

Сонейка запякае.

Такім чынам, можна зрабіць вынік, што песні давясельнага перыяду характарызуюцца багатай сімвалічнай асновай, якая найбольш выразна раскрывае спецыфіку беларускага вясельнага фальклору. Разнастайныя яскравыя вобразы раскрываюць унутраны стан герояў, іх узаемаадносіны, перажыванні, адносіны да падзей, якія адбываюцца перад вяселлем.

Літаратура

1 Гілевіч, Н. С. Паэтыка беларускай народнай лірыкі : слова і вобраз. Паэтычны сінтаксіс. Гукапіс і рыфма / Н. С. Гілевіч. – Мн. : Вышэйшая школа, 1975. – 287 с.

2 Малаш, Л. А. Вяселле. Песні: У шасці кнігах. Кн. 1 / Л. А. Малаш. – Мн., 1980. – 831с.

3 Новак, В. С. Вясельная традыцыя Гомельшчыны : фальклорна-этнаграфічны зборнік / В. С. Новак. – Мн. : Права і эканоміка, 2011. – 485 с.